

Jan Dyba

Implikacje psychoanalizy Zygmunta Freuda dla teorii socjologicznych Jürgena Habermasa, Talcotta Parsonsa oraz socjologii psychoanalitycznej

---

Kultura i Polityka : zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Europejskiej im. ks.
Józefa Tischnera w Krakowie nr 6, 120-132

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Jan Dyba*

IMPLIKACJE PSYCHOANALIZY ZYGMUNTA FREUDA DLA TEORII SOCJOLOGICZNYCH JÜRGENA HABERMASA, TALCOTTA PARSONSA ORAZ SOCJOLOGII PSYCHOANALITYCZNEJ

Streszczenie

Artykuł, w oparciu o wybrane aspekty konkretnych teorii społecznych, związle przedstawia trzy rodzaje wpływu myśli psychoanalitycznej Zygmunta Freuda na teorię socjologiczną. W pierwszej części pracy ukazane zostały wpływy psychoanalizy freudowskiej na sposób ujmowania dynamiki zjawisk oraz procesów społecznych na przykładzie niektórych komponentów teorii Jürgena Habermasa. Następnie pokazano rodzaj oddziaływania, polegający na zapożyczeniu pojęć i konstruktów teoretycznych opracowanych przez Freuda do analizy i opisu zjawisk społecznych. Do zilustrowania tego rodzaju oddziaływania posłużono się elementami myśli Talcotta Parsonsa.

Artykuł zamyka syntetyczna analiza trzeciego rodzaju oddziaływania, przyjmującego formę samodzielnego paradygmatu, a przejawiającego się w ramach ukształtowania nowego sposobu myślenia o zjawiskach społecznych.

120

Słowa kluczowe

Zygmunt Freud, Jürgen Habermas, Talcott Parsons, psychoanaliza, socjologia psychoanalityczna, teoria agresji, działanie komunikacyjne.

Wstęp

Niniejszy artykuł związle przedstawia podstawowe obszary wpływu myśli Zygmunta Freuda na teorię socjologiczną. Należy od razu za-

---

* **Jan Dyba**, socjolog, absolwent Wydziału Stosowanych Nauk Społecznych Wyższej Szkoły Europejskiej im. ks. J. Tischnera w Krakowie (I stopnia). Student psychologii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Dyplomowany Trener Neurolingwistycznego Programowania, członek Europejskiego Stowarzyszenia Liderów NLP, w którym jest odpowiedzialny za aktualizację standardów szkoleń oraz koordynację projektów naukowych. Interesuje się zagadnieniami dynamiki małych grup społecznych głównie w paradygmacie interakcjonizmu symbolicznego, jak również mechanizmami przetwarzania informacji oraz interpretowania rzeczywistości. Zajmuje się również hipnozą eksperymentalną oraz rozwojem technik wpływu społecznego. Więcej na: www.jandyba.pl, e-mail: jan.aaron.dyba@hotmail.com.

znaczyć, że oddziaływanie psychoanalizy jest wielowymiarowe i bardzo szerokie, toteż niniejsza publikacja prezentuje jedynie wybrane aspekty tego zjawiska.

Na potrzeby pracy wyróżniono trzy podstawowe typy oddziaływania, które następnie zostaną zilustrowane opisanymi przykładami. Pierwszy przejawia się w ukształtowaniu specyficznego sposobu myślenia o zjawiskach u danego teoretyka. Naukowiec zapożycza z psychoanalizy idee myślenia o zjawiskach w pewien specyficzny sposób. Z tego typu oddziaływaniem mamy do czynienia na przykład u Jürgena Habermasa. Drugi typ jest nieco mniej globalny; badacz nie dokonuje ekstrapolacji całego modelu teoretycznego na inne zagadnienia, a zapożycza pewne teorie bądź konstrukty myślowe, tak aby móc w czytelny sposób wyjaśnić swoje idee. Ten rodzaj oddziaływań zostanie omówiony szczegółowo na przykładzie teorii Talcotta Parsonsa. Ostatnim typem wpływu jest modelowa sytuacja, kiedy to oddziaływanie przyjmuje charakter odrębnej ścieżki dedukcyjnej i prowadzi do powstania nowej jakości czy też paradygmatu w obrębie danej nauki. Na gruncie socjologii takim przykładem jest oddzielny paradygmat nazwany socjologią psychoanalityczną. Należy podkreślić, iż w niniejszej pracy posłużono się wyłącznie przykładami, w których wpływ Freuda został już wcześniej zbadany i udokumentowany przez innych naukowców.

W dalszej części pracy w zarysie zostanie zilustrowany wpływ Freuda na teorię komunikacyjną Habermasa, niektóre aspekty myśli Parsonsa oraz socjologię psychoanalityczną. Artykuł pomija oddziaływanie studiów Freuda na teorie socjalizacji, religii i kultury, ukazujących normatywne, ograniczające znaczenie owych zjawisk (Rosińska 1993 oraz Thompson 1966). W artykule nie zostaje poruszona również problematyka feministyczna ze względu na jej złożoność oraz wielowymiarowość. Ruch feministyczny jako fakt społeczny dopiero zwrotnie wpłynął na bardzo wiele dziedzin, w tym psychoanalizę oraz socjologię, wykształcając znaczną ilość unikatowych podejść. Cały ten proces wymaga oddzielnej analizy. Z podobnych powodów spod rozważań wyłączono również poststrukturalizm, jako prąd filozoficzny dopiero zwrotnie oddziałujący na nauki społeczne. Wspomniane zagadnienia nie są ponadto poruszane ze względu na swój interdyscyplinarny charakter.

Teoria komunikacyjna Jürgena Habermasa a psychoanaliza

Jedną z teorii socjologicznych, w której wpływ psychoanalizy najwyraźniej się uwidacznia jest teoria komunikacyjna Jürgena Haber-

masa. Sam Habermas był przedstawicielem szkoły frankfurckiej, co odzwierciedliło się w znacznych wpływach myśli Marksa na jego dorobek naukowy (Śnieżek 2002: 219-238). Mimo iż w niniejszym artykule interesujący jest wyłącznie kontekst psychoanalityczny, w niektórych przypadkach nie sposób jednoznacznie rozgraniczyć wpływów Marksa i Freuda.

Teoria Habermasa reprezentuje typ oddziaływania myśli Freuda u podstawy, przejawiający się w pewnym specyficznym sposobie myślenia o zjawiskach społecznych oraz o metodzie postępowania z nimi. Formuła psychoanalityczna zastosowana jest tutaj do analizy zjawisk komunikacyjnych. Habermas dokonuje analogii pomiędzy psychoanalizą Freuda – jako metodą specyficznego postępowania z pacjentem w przypadku zaburzenia psychicznego – a pojęciem autorefleksji oraz metodą analizy dyskursu, jaką jest krytyka ideologii, zachodzącą na poziomie podmiotów zagregowanych.

Habermas w swojej teorii wyróżnia ogólnie dwa typy działań komunikacyjnych (Habermas 2006b). Pierwszy to działanie zorientowane na cel bądź osiągnięcie sukcesu, będące działaniem aspołecznym. Inne osoby są wtedy traktowane jedynie w sposób przedmiotowy, jako pomocne przy osiągnięciu zamierzonego rezultatu. Drugi typ to działania, zorientowane na porozumienie (Habermas 2006a: 969-974) pomiędzy co najmniej dwoma aktorami sceny społecznej. Są one przez Habermasa traktowane jako właściwe działania komunikacyjne i jako takie powinny, jego zdaniem, dominować w społeczeństwie. Aby zrozumieć motywy tych działań potrzebny jest wspólny grunt, podzielany przez nadawcę i odbiorcę, oraz pewnego typu uzgodnienie współrealizowanego celu. Przy czym cel jest tutaj rzeczą drugorzędną, a dominującego znaczenia nabiera akt komunikacyjny jako taki.

W społeczeństwie, w którym drugi typ aktów komunikacyjnych zdominowałby pierwszy, mielibyśmy do czynienia z racjonalizacją komunikacji poprzez wspólnie uzgadniane cele oraz sensory, pozbawione jednocześnie wszelkich ukrytych zamiarów. Rzeczywistość przedstawia się jednak zgoła inaczej – to działania instrumentalne, zorientowane na cel często dominują w relacjach zapośredniczonych poprzez akty komunikacyjne. Toteż jednym z wiodących postulatów teorii krytycznej Habermasa jest doprowadzenie do redukcji aktów instrumentalnych na rzecz aktów zorientowanych na osiągnięcie porozumienia. W tym celu Habermas posługuje się modelem psychoanalitycznym, który ekstrapoluje z poziomu jednostkowego na poziom makrospołeczny.

Jako główne założenie swojej procedury Habermas postuluje rozgraniczenie aktów komunikacyjnych, zachodzących w obrębie zbiorowości na:

- Akty zakłócone, w których bezpośredni przekaz jest tylko fasadą skrywającą prawdziwe, ukryte intencje nadawcy. Taki akt komunikacyjny ma na celu zmanipulowanie odbiorcy poprzez skłonienie go do wypełnienia ukrytej intencji nadawcy, zamaskowanej w przekazie, przyjmując tym samym charakter *stricte* instrumentalny. Jako najbardziej jaskrawy przykład tego typu aktów Habermas podaje ideologię.

- Idealne akty komunikacyjne, przez które Habermas rozumie: „komunikację, której nie przeszkadzają nie tylko zewnętrzne, przypadkowe oddziaływania, lecz również warunki wynikające z samej struktury komunikacji. Idealna sytuacja komunikacyjna wyklucza systematyczne zniekształcenia komunikacji. Panuje tam, zatem tylko szczególnie, nieprzymuszony nacisk lepszego argumentu” (Habermas 1971: 139 za Śnieżek 2002: 231).

Procedura analityczna, mająca na celu zniesienie wszelkich zakłóceń komunikacyjnych, polega na odniesieniu komunikacji, którą badacz aktualnie analizuje, do komunikacji idealnej, co w konsekwencji daje jasny obraz wszelkich zakłóceń jako elementów odstających od idealnego wzorca. Proces ten w istocie polegający na autorefleksji oraz – w wymiarze makrospołecznym – na krytyce ideologii czy też rekonstrukcji, która „kwestionuje prawdę podejrzaną teorię odsłaniając jej nieszczerłość” (Habermas 2000: 137), jest przeniesieniem relacji psychoanalitycznej lekarz-pacjent na grunt społeczny (Śnieżek 2002: 231). W wymiarze naukowej analizy funkcję lekarza pełni badacz na poziomie pośrednim, zaś jako obiekt badań przyjmuje sobie konkretny akt komunikacyjny, generowany przez jednostkę. W wymiarze makrospołecznym rolę uświadamiającą pełni np. partia w odniesieniu do masy, która poprzez partię, służącą jako punkt odniesienia, uzyskuje świadomość własnego położenia. Wiąże się to z wysoce psychoanalitycznym sposobem, w jaki Habermas postrzegał samą ideologię oraz tym samym wolność człowieka, o czym będzie mowa pod koniec rozdziału.

W tym miejscu konieczne jest dokładniejsze nakreślenie ram procedury analitycznej Habermasa oraz wykazanie bezpośrednich analogii z psychoanalizą celem wyraźnego oddzielenia wpływu myśli Marksa.

Sama procedura składa się z trzech głównych etapów (Szahaj 1991: 84 za Śnieżek 2002: 227). Pierwszy polega na omówionym wcześniej założeniu pewnego modelu komunikacji niewypaczonej, idealnej. Co więcej, badacz przyjmuje założenia teoretyczne, dotyczące komunikacji systematycznie zakłóconej, niezbędne do poczynienia dalszej analizy. Jest to bezpośrednia analogia do tezy na temat wizji pacjenta zdrowego oraz prawdopodobnego zaburzenia, z jakim ma do czynienia i jakie przyjmuje terapeuta przed rozpoczęciem analizy. W psycho-

analizie Freuda ten wątek jest z konieczności znacznie bardziej rozbudowany. Lekarz musi przyjąć szczegółowe założenia proceduralne odnoszące się do analizy komponentów psychicznych, takich jak marzenia senne, przeżyczenia czy czynności pomyłkowe (Freud 2002; Freud 1996). Analityk przyjmuje z góry tezy traktujące o ich podwójnym, świadomym, czyli pośrednim, i nieświadomym (faktycznym) znaczeniu, oraz o ich roli w manifestacjach nieświadomych, wypartych treści w życiu codziennym. Analogia między świadomością uświadomioną w pełni, o wypartych przez cenzurę treściach nieświadomych, a idealną komunikacją oraz nieświadomością a owymi wypartymi zaburzeniami, które zakłócają idealną komunikację, jest również widoczna. Psychoanaliza ma za zadanie uświadomienie pacjenta co do treści psychicznych przez niego wypartych. Teoria krytyczna z kolei zdemaskowanie ukrytych treści, przekazywanych w komunikacji i zakrzywiających odbiór rzeczywistości.

Drugi etap polega na przyjęciu założenia, że systematyczne zakłócenia w komunikacji są efektem pomieszczenia prelingwistycznej z lingwistyczną fazą symboliczną.

Na trzecim etapie zakłada się, że zakłócenia osobowości należy szukać w pierwszych stadiach życia, w procesie kształtowania się jej poprzez interakcje we wczesnym dzieciństwie. Widzimy tutaj bezpośrednią analogię do związku wczesnego dzieciństwa z kształtowaniem się osobowości, mocno akcentowanego w psychoanalizie. Co więcej, jak pisze Śniezek w swoim artykule (2002: 231), „stworzony przez Freuda konfliktowy model struktury osobowości stanowi podstawę eksplanacyjnej mocy «hermeneutyki głębi»”. Powiedzmy dla porządku i lepszego zrozumienia, iż model konfliktowy (Jedlecki 1961: 12-35) zakłada swoistą wojnę między id, czyli sferą popędową osobowości, a superego, oddającym sferę nakazów społecznych, szczególnie nasiloną w okresie wczesnego dzieciństwa. Ego, czyli struktura naszej osobowości tworząca się w wyniku negocjacji pomiędzy tymi dwoma komponentami, jest wynikiem starć oraz kompromisu. Przy czym dla naszych rozważań ważne jest, że id zostaje wyparte, przez co zupełnie nieświadome. Ego jest świadome w większej części, choć niecałkowicie, zawierając w sobie zinternalizowane nakazy. Superego natomiast stanowi zbiór wszelkich wyidealizowanych reguł społecznych. Widać tutaj kolejną analogię, a mianowicie między tym, co ukryte w komunikacji a id. Oba konstrukty mają charakter aspołeczny, partykularny, są zorientowane na realizację osobistych celów bez uwzględnienia interesów zewnętrznego środowiska społecznego.

Po dokonaniu tego typu szczegółowego przejścia możemy znacznie wyraźniej dostrzec wpływ Zygmunta Freuda na teorię Jürgena Habermasa.

masa. Odnośnie samej metody analizy krytycznej, należy jeszcze wspomnieć o rozumieniu scenicznym, które występuje jako pojęcie w późniejszej psychoanalizie (Śniezek 2002: 226-228), a jest przez Habermasa wprost z niej zapożyczone. Pojęcie to charakteryzuje ogólnie metodę psychoanalityczną jako „odszyfrowywanie niezrozumiałych obiektywizacji” (Śniezek 2002: 227) poprzez wpasowywanie konkretnego przypadku w pewne ramy teoretyczne, takie jak role społeczne, wzory interakcyjne itd. Gdy owo dopasowanie zostanie przyjęte przez podmiot, wówczas abstrakcyjny model przekształca się w nową interpretację rzeczywistości, dzięki której podmiot lepiej oraz pełniej, z uwzględnieniem treści wypartych czy ukrytych, rozumie dane zjawisko. To ogólne założenie znajduje bezpośrednie odzwierciedlenie w metodzie Habermasa.

Aby zrekonstruować w pełni i rzetelnie wpływ psychoanalizy Freuda na koncepcje Habermasa, należy jeszcze omówić dokładniej pojęcia wolności i autorefleksji. Autorefleksja jest to proces potrzebny do wydobywania wzorem psychoanalizy zamaskowanych treści z danego aktu komunikacji, z tym że w ostatecznej wersji koncepcji autorefleksje rozróżniamy od rekonstrukcji odnoszącej się do makroskali. Sam Habermas zauważa prostą prawidłowość, że komunikat wychodzi od nadawcy. Jest to założenie podstawowe i mające daleko idące konsekwencje. Tylko nadawca bowiem jest w stanie, właśnie poprzez proces autorefleksji, wydobyć z komunikatu ukryte treści (Śniezek 2002: 221). Stąd też proces, jaki zachodzi w analizie, ma na celu umożliwienie zrozumienia tekstu przez samego jego nadawcę. Nieco inaczej wygląda to na poziomie makro w układzie partia-masy. Dlatego też Habermas rozróżnia rekonstrukcję oraz autorefleksję. Trzeba jednak dodać, iż czyni to dopiero wskutek dyskusji z Gadamerem odnośnie krytyki ideologii i psychoanalizy. Wcześniej używał tylko pojęcia autorefleksji i nie dokonywał rozgraniczenia (Śniezek 2002: 221-222, 233-237). Rekonstrukcja o podłożu racjonalnym tyczy się krytyki ideologii, a więc poziomu *stricte* makrospołecznego. Metoda analityczna jest tutaj przeniesiona na analizę zakłóconej komunikacji ideologicznej, przez co zostaje oderwana od poszczególnych jednostek. Uświadomienie sobie wypartych w dzieciństwie pragnień ze sfery popędowej oraz komponentów nieakceptowanych społecznie zostaje zastąpione przez „poznanie poprzez uświadomienie funkcjonowania systemu reguł; objaśnienia (racjonalna rekonstrukcja) wiedzy intuicyjnej, która dana jest wraz z kompetencją reguł, jako pewne *know how*” (Śniezek 2002: 222). Zarówno autorefleksja, jak i rekonstrukcja, pomimo różnicy poziomów analizy, jednostkowy a makrospołeczny, prowadzić mają do przywró-

cenia komunikacji publicznej treści, które wcześniej były w niej wyparte.

Ostatnim wątkiem w niniejszej analizie jest koncepcja wolności w rozumieniu Habermasa. Simon Clarke (2006: 1157) w artykule na temat wpływu psychoanalizy na nauki społeczne pisze, że u Habermasa wolność człowieka wynika z jego samowiedzy dotyczącej faktycznych procesów, znajdujących się za ludzką świadomością oraz motywacjami. Człowiek nieposiadający takowej samowiedzy jest narażony na wielorakie próby ograniczenia swojej wolności, które można zgrupować w dwóch kategoriach. Są to bariery wewnętrzne, na które składają się wszelkie nieuświadomione, wyparte popędy oraz zachowania, i zewnętrzne, obejmujące wszelkie próby zyskania kontroli nad podmiotem poprzez inne podmioty. Do tych oddziaływań zaliczana jest między innymi ideologia. Powyższe rozróżnienie (na wewnętrzne i zewnętrzne determinanty) Habermas zapożycza bezpośrednio z psychoanalizy.

Elementy psychoanalizy w myśli Talcotta Parsonsa

126

W analizie wpływu Freuda na socjologię nie sposób pominąć dorobku intelektualnego Talcotta Parsonsa, w którym to wpływ ten uwidacznia się bardzo wyraźnie na gruncie pojęciowym. Parsons zapożycza z psychoanalizy szereg terminów, aby wyjaśnić pewne prawidłowości natury społecznej, co oczywiście różni go od Habermasa, dla którego najważniejszy był analityczny sposób ujmowania zjawisk.

Jednym z głównych tematów poruszanych przez Parsonsa jest problem internalizacji norm społecznych. Choć odrzuca on założenie o instynktownej determinacji, zarzucając w swoich analizach koncepcję id, to jednak do analizy społecznych determinant kształtowania się osobowości zapożycza z psychoanalizy teorię podmiot-relacja (Etzersdorfer 2002: 248). Parsons zajmuje się społecznym znaczeniem przedmiotów i relacjami z nimi, zupełnie pomijając w większości analizy idee konfliktu, pragnień oraz mechanizmów obronnych. Społeczeństwo w jego analizach traktowane jest jako konstrukt zupełnie oddzielny od jednostki, a jedynie powiązany przez nieświadomy związek oparty o kod symboliczny (Etzersdorfer 2002: 248). Samą jednostkę Parsons postrzega jako uczącą się „przywiązania do społeczeństwa poprzez relację z przedmiotem, przez identyfikację i internalizację, naśladując normatywne schematy zachowań. Zinternalizowane nakaazy determinują działanie, ale przez ciągłą kontrolę ego, kontrolę rzeczywistości jak i wymagania społeczne i kulturowe determinizm jest

unikany” (Etzersdorfer 2002: 248). Widzimy tutaj ponadto rolę zasady rzeczywistości (Freud 2005: 15), opisującą metody zaspokajania potrzeb w społecznie akceptowalny sposób przy jednoczesnym odsunięciu owego zaspokojenia w czasie, zapożyczoną z późniejszych prac Freuda. Sam system wartości oraz społeczeństwo odtwarza się, według Parsonsa, z kolei na skutek istnienia superego, w którym upatruje on głównego miejsca zetknięcia się psychoanalizy z socjologią (Sagan 2002: 340).

Wpływ psychodynamiczny jest u Parsonsa widoczny najbardziej w teorii agresji, która z uwagi na charakter artykułu zostanie omówiona jedynie pobieżnie. Agresja zostaje tutaj zdefiniowana jako rezultat upośledzenia jednostki oraz jej słabości (Parsons 1972: 375). Do wyjaśnienia późniejszych jej konsekwencji, takich jak wrogość wobec innych używa pojęć przeniesienia oraz projekcji, zaczerpniętych z myśli Freuda (Freud 2002: 474-495; Freud 2005: 113-122). Tak więc agresja jest u Parsonsa projekcją własnych lęków na obiekt zewnętrzny. Ważne jest również wskazywanie genezy agresji we wczesnym dzieciństwie oraz procesie wychowania. Parsons pomija jednak zupełnie freudowski komponent instynktowny (Jacobs 2006: 90-98), kładąc jednocześnie duży nacisk na społeczne determinanty kształtowania się zachowań agresywnych, skupiając się głównie na analizie anomalii wewnątrz układu matka-dziecko. Do analizy kształtowania się osobowości dziecka używa psychoanalitycznej koncepcji „okresu utajenia” (Parsons 1972: 382-383) oraz zauważa za Freudem, że chłopiec kształtuje swoją tożsamość w opozycji do wzorca matki, z uwagi na to, że ojciec jest bezpośrednio niedostępny. Nieświadomy podziw oraz faworyzacja tego wzoru tworzy niepokój u młodszego grzecznego brata, co prowadzi do agresji (Parsons 1972: 384).

Parsons w odniesieniu do koncepcji agresji postrzega – posługując się freudowską zasadą rzeczywistości (Freud 2005:13-59) – instytucje zorientowane na cel jako sposoby kanalizowania agresji w aktywności zorientowanej na dany cel (Parsons 1972: 391). Rygorystyczna dyscyplina, przejawiająca się w zasadach przestrzeganych w obrębie danego systemu zawodowego, ma za zadanie podporządkować wszelkie przejawy emocjonalne realizacji wyznaczonego celu. Nazywamy to za Freudem pośrednim wyładowaniem nagromadzonej energii. Parsons co więcej twierdzi, że rywalizacja, jaką generują tego typu instytucje, jest sposobem pośredniego wyładowania owej energii (Parsons 1972: 384). Napięcie, które wytwarza się w obrębie takiego systemu, związane z rywalizacją i niepokojem o wynik oraz odpowiedzialnością, generuje z kolei reakcje agresywne, więc można mówić w tym wypadku o swoistym mechanizmie błędnego koła.

Warto dodać, że Parsons, aby wyjaśnić mechanizm zastępczego wyładowania energii nagromadzonej, używa służącego temu freudowskiego pojęcia sublimacji (Jacobs 2006: 79-80). Sam Parsons pisze: „(...) szerokie pole dla rywalizacji w systemie zawodowym otwiera pewne możliwości sublimacji agresywności i wprzęgnięcia jej w służbę motywacji konstruktywnych osiągnięć, a tym samym w służbę sukcesu” (Parsons 1972: 392-393). Powyższy fragment wskazuje na jedno z bezpośrednich odniesień.

Ostatnim ważnym elementem tej teorii jest agresja międzygrupowa (Parsons 1972: 395-403). Zakłada ona, że wskutek norm i nakazów, jakie są przekazywane w procesie socjalizacji pierwotnej, podmiot nie wyładowuje agresji na członkach rodziny oraz osobach z bliskiego otoczenia. Idąc dalej, jednostka ma wiele wspólnego z grupami, do których należy i tutaj też istnieją restrykcje dotyczące zachowań agresywnych. Swoją agresję będzie więc wyładowywać na wyznaczonym koźle ofiarnym, którym musi zostać grupa na tyle różna od tej, do której przynależy, aby nie obejmował jej wyżej wspomniany system restrykcji, oraz której z łatwością można przypisać nieczyste intencje i nieprawomocne roszczenie do wyższości. Obserwujemy tutaj wpływ koncepcji freudowskiego przeniesienia.

128

Socjologia psychoanalityczna

Psychoanalityczna socjologia jest kolejnym bardzo ważnym obszarem wpływów myśli Freuda na socjologię. Jest to oddziaływanie o tyle inne od omówionych wcześniej, że ma charakter globalny oraz prowadzi do wyodrębnienia się niezależnego paradygmatu na gruncie nauk społecznych. Można przytoczyć za Simonem Clarkiem (2006: 1160), iż nurt ten jest syntezą: socjologicznego konstruktywizmu, interakcjonizmu i psychoanalizy, oraz że zajmuje się działaniem społecznym, tematem płci (w znaczeniu gender) i społecznym charakterem emocji. Postrzega jednostkę jako często działającą nieracjonalnie, a także skupia wiele uwagi na wpływie psychologicznych czynników wewnątrzjednostkowych na strukturę społeczną oraz wpływie tejże struktury na komponenty wewnątrzjednostkowe (Clarke 2006: 1161).

Metodą badawczą preferowaną na gruncie socjologii psychoanalitycznej jest wywiad pogłębiony (Clarke 2006: 1161-1166), który cechują pytania otwarte, niesugerujące. Ten komponent jest tu szczególnie ważny, albowiem tak przeprowadzona procedura wywiadu ma dostarczyć materiału do analizy, kreowanego przez samego respondenta bez interferencji z tokiem myślenia badacza. Zebrane w ten sposób

wiadomości mają następnie zostać poddane analizie opartej o procedury powzięte z metody psychoanalitycznych interpretacji. Analityk ma za zadanie w tekście wywiadu znaleźć to, co jest w nim ukryte, a jednocześnie stanowi pulę istotnych informacji na interesujący badacza temat.

Eli Sagan w swoim artykule (2002: 339-353) dokonuje krytyki tego podejścia, wskazując na pewne ważne problemy, przed którymi nurt ów będzie musiał stanąć, a których dla kompletności analizy nie można pominąć. Jednym z głównych przytoczonych w pracy problemów jest niedostateczne docenienie agresji oraz jej roli w życiu społecznym, także przez socjologię, ale przede wszystkim przez psychoanalizę. Psychoanaliza jest bowiem pewną specyficzną formą etyki, a nie nauką w czystym znaczeniu tego słowa. Kolejną przeszkodą na drodze do stworzenia spójnego paradygmatu jest historia. Sagan słusznie zauważa, że na przestrzeni dziejów w dużym stopniu zmieniają się sposoby wychowywania dzieci, co wpływa znacząco na późniejsze życie jednostki. Wiele zjawisk, o jakich traktowała klasyczna psychoanaliza, dzisiaj już nie zachodzi ze względu na zmiany w systemie wychowawczym. Toteż model psychoanalityczny jest obecnie nieadekwatny do opisu rzeczywistości. Ponadto ogólnie zjawiska historyczne wywołują pewne zachowania, które przez to nie mają charakteru uniwersalnego. Co za tym idzie nie mogą być ujęte w żadne psychoanalityczne wzory bez uprzedniej gruntownej analizy historycznej.

Wpływ psychoanalizy można zatem zaobserwować również na gruncie paradygmatycznym w socjologii, co zostało wykazane powyżej. Socjologia psychoanalityczna ma jednocześnie wielu zwolenników, którzy postrzegają ją jako odkrywczą syntezę, pomocną w zrozumieniu rzeczywistości, jak i przeciwników, kwestionujących sens jej istnienia.

Dla potrzeb niniejszych rozważań jednak najważniejsze jest samo występowanie takiego wpływu.

Zakończenie

W niniejszym opracowaniu zostały zwięźle przedstawione obszary wpływu psychoanalitycznych koncepcji Freuda na myśli socjologiczną. Dokonano podziału na trzy podstawowe strefy tego oddziaływania oraz uzasadniono dobór ilustrujących przykładów. Najwięcej uwagi poświęcono omówieniu koncepcji Jürgena Habermasa, którą zaklasyfikowano jako przykład oddziaływania na sposób myślenia, czyli szkielet teorii. Jest to, zdaniem autora, najciekawszy rodzaj oddziaływań, a sama teoria komunikacyjna wymaga też drobiazgowego omó-

wienia ze względu na swoją złożoność i co za tym idzie próbę dokładniejszego ukazania tego typu wpływu. Następnie, omawiając dorobek Talcotta Parsonsa, pokazano drugi rodzaj oddziaływania: wpływ poszczególnych konstrukcji teoretycznych oraz ich zapożyczenie i włączenie w inną strukturę teoretyczną. Trzeba tutaj zaznaczyć, że teoria agresji winna zostać omówiona bardziej szczegółowo. Jest to temat na osobne opracowanie. Ostatni rozdział stanowi próbę omówienia samodzielnego paradygmatu socjologicznego, który wywodzi się po części z psychoanalizy. Jest on więc zobrazowaniem trzeciego, znacznie szerszego rodzaju oddziaływania o charakterze paradygmatycznym. Choć rozdział zaledwie sygnalizuje istnienie tego typu zjawisk w naukach społecznych i wymaga obszerniejszego opracowania, nie sposób byłoby go pominąć. Paradygmat ten jest bowiem zwieńczeniem prognoz oraz roszczeń, które wysuwało wielu teoretyków obu nauk – psychologii i socjologii – jak chociażby Erich Fromm (1989).

Warto na koniec postawić pytanie o specyficzny wkład, jaki niniejszy artykuł oraz jemu podobne wnoszą do nauk społecznych. Jest to opracowanie o charakterze *stricte* teoretycznym, wskazujące na pochodzenie pewnych pojęć czy teorii. Mówiąc o wpływie pewnej teorii na inną, ukazuje przynajmniej w części jej genezę. Dla socjologa praca ta może mieć wartość o tyle, o ile będzie w stanie przybliżyć mu daną teorię. Poprzez wskazanie genezy pewnych idei łatwiej jest osiągnąć wyższy poziom jej zrozumienia.

130

Bibliografia

- Clarke, Simon (2006), *Theory and practice: Psychoanalytic Sociology as Psycho-Social Studies*, „Sociology” 40 (6), s. 1153-1169.
- Etzersdorfer, Irene (2002), *Polis i Psyche – epistemologiczny wkład psychoanalizy do nauk społecznych. Kilka podejść*, [w:] R. Saciuka (red.), *Psyche w sidłach iluzji*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 245-250.
- Freud, Sigmund (1996), *Objaśnianie marzeń sennych*, Warszawa: Wydawnictwo KR.
- Freud, Sigmund (2005), *Poza zasadą przyjemności*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Freud, Sigmund (2002), *Wstęp do psychoanalizy*, Warszawa: Porozumienie wydawnictw: Dom Wydawniczy Bellona, Dom Wydawniczy Rebis, Muza SA, Państwowy Instytut Wydawniczy, SIW Znak, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wydawnictwo Literackie, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Fromm, Erich (1989), *Psychoanalysis and Sociology*, [w:] D. M. Kellner (red.), *Critical Theory and Society*, New York and London: A Reader, s. 37-39.
- Habermas, Jürgen (2006a), *Działanie zorientowane na porozumienie*, [w:] A. Jasińska-Kania i in. (red.), *Współczesne teorie socjologiczne*, Warszawa: Wydawnictwo Scholar, s. 969-974.

- Habermas, Jürgen (2000), *Filozoficzny dyskurs nowoczesności*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.
- Habermas, Jürgen (2006b), *Typy działania komunikacyjnego*, [w:] A. Jasińska-Kania i in. (red.), *Współczesne teorie socjologiczne*, Warszawa: Wydawnictwo Scholar, s. 985-990.
- Jacobs, Michael (2006), *Zygmunt Freud*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Jedlecki, Witold (1961), *Co sądzić o freudyzmie i psychoanalizie*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Parsons, Talcott (1972), *Szkice z teorii socjologicznej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rosińska, Zofia (1993), *Freud*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Sagan, Eli (2002), *Garść refleksji o niemożności stworzenia adekwatnej socjologii psychoanalitycznej – uwagi na temat artykułów Chasseguet-Smirgel i Hanly'ego*, [w:] N. Ginsburg, R. Ginsburg (red.), *Psychoanaliza i kultura na progu trzeciego tysiąclecia*, Poznań: Dom Wydawniczy Rebis, s. 339-354.
- Szacki, Jerzy (2006), *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Śniezek, Ryszard (2002), *W kręgu psychoanalizy – konfrontacje Jurgena Habermasa z Zygmuntem Freudem*, [w:] R. Saciuka (red.), *Psyche w sidłach iluzji*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 219-238.
- Thompson, Clara (1966), *Psychoanaliza, narodziny i rozwój*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Jan Dyba is a sociologist, a graduate of the Applied Social Sciences Department of Tischner European University (B.A.), and a student of Psychology of the Jagiellonian University in Krakow. He is a certified Neuro-Linguistic Programming Trainer and a member of the European Association of NLP Leaders, where he is responsible for reviewing training standards and coordinating research projects. His areas of interest include the social dynamics of small groups, mostly concerning the symbolic interactionism paradigm, as well as information processing and reality interpretation mechanisms. He practices experimental hypnosis and works on the development of social influence techniques.

More at: www.jandyba.pl, e-mail: jan.aaron.dyba@hotmail.com.

Abstract

The Implications of Sigmund Freud's Psychoanalytic Theory for the sociological theories of Jürgen Habermas, Talcott Parsons and psychoanalytic sociology

This article concisely outlines three types of influence that Sigmund Freud's psychoanalytical thought has had on sociological theory, based on selected aspects of various social theories. In the first part of the paper the impact of Freudian psychoanalysis is shown with regards to describing the dynamics of social phenomena and processes, as illustrated by chosen components of Jürgen

Habermas' social theories. The next influence discussed consists of adopting concepts and theoretical constructs developed by Freud for the purpose of analyzing and describing social phenomena. The argument is exemplified by elements of Talcott Parsons' social thought. The paper concludes with a synthetic analysis of the third type of influence, which manifests itself in the form of a separate paradigm, which can be observed as a completely new way of thinking about social phenomena.

Keywords

Sigmund Freud, Jürgen Habermas, Talcott Parsons, psychoanalysis, psychoanalytic sociology, theory of aggression, communicative action.